

LUND UNIVERSITY

När "Messingsperukens" tös föreläste om sexuell hygien

Om Sofia Holmgren, professorsdotter och pionjär

Tersmeden, Fredrik

Published in:
Professorsinstallation

2022

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2022). När "Messingsperukens" tös föreläste om sexuell hygien: Om Sofia Holmgren, professorsdotter och pionjär. I *Professorsinstallation: Lunds universitet, Universitetsaulan, 28 oktober 2022 kl 16.00* (s. 31-41). Lunds universitet, Sektionen kommunikation.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

När ”Messingsperukens” tös föreläste om sexuell hygien

OM SOFIA HOLMGREN, PROFESSORSDOTTER OCH PIONJÄR

Under 1880-talet fick Lunds universitet sina första studentskor. Totalt 20 kvinnor skrevs in vid universitetet under detta decennium. Av dessa läste nästan hälften, åtta stycken, medicin.¹ Det hade sin naturliga grund. Universitetsutbildning syftade vid denna tid främst till arbete i statlig och kyrklig tjänst, och merparten av dessa tjänster var ännu förbehållna män enligt lag; något som först 1923 års behörighetslag skulle ändra på. För en akademiskt utbildad medicinare fanns däremot redan tidigare den alternativa möjlig-

heten att försörja sig som privatpraktiserande läkare.

Mest känd av dessa tidiga lundamedicinstudent-skor är Hedda Andersson, som fått ge namn åt allt från en gästprofessur, ett nätverk för kvinnliga akademiker och nu senast en ny gymnasieskola i Lund. Andersson har inte sällan lyfts fram som den allra första kvinnan att studera vid Lunds universitet, men det var hon faktiskt inte. Den äran tillkommer, med några månaders marginal, den kortvariga och länge nästan helt bortglömda Hildegard Björck, vilken jag har behandlat i en tidigare artikel i ett sådant här installationsprogram.² Också Björck var medicinare, men blev av privata skäl aldrig färdig med sin utbildning, vilken påbörjats i Uppsala men som hon senare avsett att fullborda i Lund. Genom henne finns dock en viss koppling till en annan tidig lundastudentska som verkligen blev färdig läkare: Sofia Holmgren.

1. Siffrorna bygger på en systematisk genomgång av *Lunds Kungl. universitets katalog* för åren 1880-1889 kompletterat med uppgifter i biografiska matriklar m m, bl a *Matrikel över svenska kvinnor som avlagt examen vid universitet eller högskola i Sverige 1875-1914* (Stockholm 1914). En annan tidig studentska, Louise Overton (f Petré) har i en artikel (urspr publicerad i *Akademiska Föreningens årsskrift 1965* (Lund 1965); senare omtryckt i Christina Carlsson Wetterberg & Göran Blomquist (red): *Kvinnor vid Lunds universitet* (Lunds universitetshistoriska sällskaps årsbok 1999, Lund 2000) uppgivit motsvarande siffra till 15. Diskrepansen kan gissningsvis bero på att hon missat några studentskor vars tid vid universitetet varit så kort att de inte införts i de ordinarie listorna i universitetskatalogen utan endast i de sena tilläggen i resp utgåva.

2. Fredrik Tersmeden: "Den bortglömda studentskan – 140 år sedan Hildegard Björck beträdde den akademiska banan" i *Professorsinstallation – Lunds universitet, Aulan, 6 september 2013 kl 16.00* (Lund 2013), s 24-29. En utökad och delvis korrigerad version av denna artikel ingår även som ett kapitel i artikelförf:s bok *Lundensare – Akademikeröden under fyra århundraden* (Lund 2018).

Omkring år 1900 lät den kvinnliga fotopionjären Lina Jonn förfärdiga ett fotocollage över merparten av Lunds universitets tidigaste studentskor. Sofia Holmgren kan ses som andra ansikte från vänster i tredje raden uppifrån. Bildkälla: Lunds universitetsbibliotek.

Kopplingen ligger just i namnet Holmgren. Så hette nämligen den professor, Frithiof Holmgren, vilken var dekan för Uppsala universitets medicinska fakultet när Hildegard Björck som första svenska kvinna någonsin skrevs in där 1874.³ Holmgren var professor i fysiologi och en framstående forskare inom färgblindhet. Men han var också känd som en av universitetets mer vidsynta lärare, och tillsammans med sin hustru, den blivande kvinnorrättsaktivisten Ann Margret Tersmeden, formade han sitt hem till en samlingsplats för lärosätets mer liberala och rentav radikala krafter.⁴ Det bör ha utgjort en trygghet för Björck när hon bröt fakultetens könsbarriär.

Släkten Holmgren var generellt rik på framträdande akademiker. Två av Frithiofs bröder blev således också professorer: Hjalmar i matematik och mekanik vid Tekniska högskolan i Stockholm, Albert i fysik vid Lunds universitet.⁵ Liksom brodern Frithiof gifte Albert sig med en kvinna ur den svenska adeln, Elin Stiernstedt, och paret fick tre barn: två söner och en dotter. Och det är alltså denna dotter som är föreliggande artikels huvudperson.

EN SKALLIG HUSBYGGARES DOTTER

Sofia Gustava Holmgren föddes i Lund den 4 januari 1864 som första barn i familjen.⁶ Fadern hade då

- Uppsala universitetsarkiv: Medicinska fakultetens arkiv, vol D 1 A:1 (uppgift vänligt meddelad av universitetsarkivarie Johan Sjöberg).
- För allmänna uppgifter om makarna Holmgren och deras hem i Uppsala, se t ex deras båda artiklar i *Svenskt biografiskt lexikon* (bd XIX, Stockholm 1971–73), s 258–262, samt Ann Margret Holmgrens egna memoarer *Minnen och tidsbilder* (2 bd, Stockholm 1926).
- För allmänna data om Albert Holmgren, se Sven Em Ohlons artikel om honom i artiklar i *Svenskt biografiskt lexikon* (bd XIX, Stockholm 1971–73), s 255ff, Carl af Petersens & Anders Malm: *Lunds universitets matrikel 1899* (Lund 1898–99), s 61f, samt Ax. Setterdahl: *Östgöta nation i Lund 1668–1913 – Biografiska och genealogiska anteckningar jämte historik* (Linköping 1913), s 417.
- Allmänna biografiska uppgifter om Sofia Holmgren är, där inget annat anges, hämtade från A J Bruzelius: *Svensk läkare-matrikel*, bd IV (Stockholm 1901), s XVII & LXXIV; *Sveriges läkarehistoria ifrån konung Gustaf den I:s till närvarande tid*, bd 2 (Stockholm 1932), s 443; A Widstrand (red): *Svenska läkare i ord och bild* (Stockholm 1948), s 319, en dödsnotis i *Lunds Dagblad* 1953-10-17, Setterdahl 1913, s 448, samt artikelförf:s bidrag om Holmgren i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*: <https://skbl.se/sv/artikel/SofiaHolmgren>.

sedan tre år tillbaka bytt en docentur i fysik i Uppsala mot en adjunktur i samma ämne i Lund. På den nya bostadsorten hade Holmgren först gjort sig bekant under öknamnet "Messingsperuken"; detta till följd av den "lingula lockiga peruk" som han brukade för att dölja en tidig skallighet, men som han relativt snart skulle lägga av.⁷ Om så skett redan till dotterns födelse är obekant; däremot hade hans akademiska karriär då redan tagit ett steg uppåt. Till följd av att universitetets ordinarie fysikprofessor, Adam Wilhelm Ekelund, hade blivit blind och därmed oförmögen att utföra sina tjänsteåligganden hade den nye adjunkten

Sofia Holmgrens far, fysikern Albert Holmgren – här utan sin beryktade peruk. Bildkälla: Holmgrenska släktföreningens numera försvunna hemsida.

- Elof Tegnér: *Minnen och silhouetter – Anteckningar nedskrifna under sommarvistelser vid Arild på 1890-talet* (Lund 1974), s 19.

Holmgren nämligen snabbt fått hoppa in och de facto upprätthålla dennes professur. Det kom att bli ett långt vikariat som tillförordnad: först sedan riksdagen år 1873 inrättat ett generellt pensionssystem för ordinarie professorer vid rikets universitet hade Ekelund råd att året därpå träda tillbaka så att hans adjunkt slutligen kunde upphöjas till ny ordinarie innehavare av lärostolen i fysik.⁸ Dottern Sofia hade då hunnit bli tolv år gammal.

Som professor "på riktigt" kom Holmgren att bli mannen bakom uppförandet av en ny fysisk institutionsbyggnad på Hyphoffslyckan. Denna, för vilken medel beviljades 1882 och som stod klar 1886, utgjordes fysikämnets första helt egna lokaler. Tidigare hade man ursprungligen trängts med samtlig övrig undervisning i Kungshuset samt därefter, under perioden från 1845, samsats med diverse andra naturvetenskaper i de båda byggnader som vi i dag känner som

Sofia Holmgrens föräldrahem Villa Holma som det ter sig 2022. Bildkälla: foto av artikelförfattaren.

8. Rörande universitetslärares pensionsförhållanden i stort och fallet Ekelund i synnerhet hänvisar jag till vad jag själv har skrivit i Petra Francke, Björn Magnusson Staaf & Fredrik Tersmeden (red): *Lunds universitet under 350 år – Historia och historier* (Lund 2016), s 88.

Gamla biskopshuset respektive Historiska museet. De nya, stora och påkostade lokalerna vid Biskopsgatan innebar således ett rejält lyft för lundafysikerna, och Holmgrens skapelse kom att brukas av dessa ända fram till 1950 då man i stället flyttade till nuvarande Fysiska institutionen på Sölvegatan.⁹ Efter att därefter bland annat ha hyst Klassiska institutionen så utgör Holmgrens skapelse i dag lokaler för Pufendorf-institutet.

Professor Holmgren ansåg det i samband med sitt byggnadsprojekt också viktigt att institutionens föreståndare bodde i dess direkta närhet; detta särskilt för att kunna vara till hands vid de laborationer som vid tiden började bli en allt viktigare del av undervisningen i ämnet.¹⁰ Här insåg Holmgren dock att han knappast kunde räkna med att få statliga medel via universitetet för det egna boendet – det hade redan hans fakultetskollega, kemiprofessor Nils Johan Berlin, fått erfara när han på 1860-talet försökt övertyga konsistoriet om att han borde få inreda en tjänstebostad i det då nya Chemicum.¹¹ Som Holmgrens egen lön dock inte räckte för att uppföra en i hans tycke tillräckligt representativ professorsbostads drog han i stället i gång en privat donationskampanj och lyckades genom gåvor och lån år 1889 uppföra en pampig elvarumsbyggnad med tinnar och torn på Finngatan, vilken officiellt kallades – och kallas – Villa Holma, men som den lundensiska folkhumorn döpte till "Villa Betlehem" eftersom den "bettlats" ihop!

Huset var, erkände Holmgren själv, "kanske något avvikande från det vanliga i Lund"; något han dock motiverade med att det borde vara "av samma varaktighet som institutionsbyggnaden" och därtill "genom sitt yttre i någon mån bliva ett värdigt uttryck för donatorernas ädla avsikter". Med dessa "ädla avsikter" åsyftade Holmgren att byggnaden inte bara

9. Per Örtengren: *Historiska notiser kring Lunds universitets byggnads- och markfrågor* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 46. Nr 5.; Lund 1951), s 97f.

10. Nils-Arvid Bringéus: "Våra Betlehem" i densamme (red): *Folkliivsarkivet i Lund 1913–1988* (Skrifter från Folkliivsarkivet i Lund nr 26; Lund 1988), s 31.

11. Se härom artikelförf:s tidigare uppsats "När kanslern tvang professorerna att köpa kyrkogård – Universitetet lämnar sin södra utpost efter 155 år" i *Professorsinstallation – Lunds universitet, Aulan, 7 november 2014 kl 17.00* (Lund 2014), s 27 (not 16).

var tänkt att förse honom själv med bostad utan därefter skulle tillfalla universitetet såsom en stiftelse, vilken beredde hyresfri tjänstebostad även för senare efterträdare på fysikprofessuren. Som sådan kom den också att fungera fram till 1938 varefter den i många år tjänade som lokal för Folklivsarkivet och Etnologiska institutionen.¹² Efter dessas utflyttande utbjöds fastigheten dock till privat försäljning år 2016.¹³

Men under merparten av Sofia Holmgrens studietid var Villa Holma alltså hennes kombinerade föräldrahem och studentboende. En som under dessa år besökte det holmgrenska hemmet var Sofias kusin Israel Holmgren, son till de nämnda Frithiof och Ann Margret Holmgren. Han har sina memoarer kort skildrat besöket, och det är knappast någon tvekan om vad han därvid mest fäste sig vid:

Efter studentexamen [1899] fick jag göra en resa till Köbenhavn och förlustade mig där hela juli. Först stannade jag i Lund och bodde där hos min farbror Albert Holmgren, professor i fysik vid universitetet, i hans präktiga tjänstebostad. [- -] Från besöket minns jag min strålande vänliga kusin Sofia, sedermera läkare med praktik i Stockholm under många år och senare i Malmö, där hon dog.¹⁴

“MIN MOR HAR UNDERVISAT MIG”

Medan fadern undervisande studenter, samlande in pengar och uppförde hus tycks det främst ha varit modern som tog sig an dotterns uppfostran och utbildning. “Fråga min mor i historien!” sade Sofia Holmgren senare i livet, och fortsatte: “Min mor har undervisat mig. Jag har aldrig läst latin för någon annan än min mor”.¹⁵ Och denna “enskilda undervisning” synes modern ha skött med den äran. Våren 1888 kunde Sofia Holmgren som “privatist” gå upp i examen vid högre allmänna läroverket i Malmö (nuvarande Latinskolan) och bli student. Hennes betyg

– av vilket universitetsarkivet har en kopia – är nog så vackert med “med beröm godkänd” (AB) som snittbetyg och det högsta betyget (A) i tyska och naturalhistoria.¹⁶

Hösten samma år inskrevs Holmgren vid Lunds universitet som dess sextonde studentska och i Östgöta nation som dess andra dito. Att Holmgren, trots att hon var född och uppvuxen i Lund, valde Östgöta hade sin naturliga förklaring. Hennes far hade tillhört de östgötska nationerna i såväl Uppsala som Lund; i den senare hade han även som ung adjunkt varit kurator och var nu såväl inspektör som hedersledamot.¹⁷

Namn, Nation, Inskrivningsdag	Föds	Aktens Stud. o. Med. Ex. examen.
18 Sept. 1889 Hk.	17/8	St. F. Juni 1887
Ernst Fick	1866	M.-f. 31 Maj 1889
Nils H. Fick 18 Sept. Hk 1889	10/3 1868	Stud. F. Juni 1887 M.-f. 31 Maj 1889
Berhard L. Ahlin 20 Sept 1889 Halm	21/8 1869	Stud. 28 Maj 1887 M.-f. 31 Maj 1889
Sophie S. Holmgren 23 Sept. 1889 Foty.	4/1 64	Stud. 31 Maj 1888 Med. Ex. 14 Sept. 1889

Sofia Holmgrens inskrivningsuppgifter i medicinska fakultetens matrikel 1889. Som synes stavade hon vid denna tid sitt förnamn på ett annat sätt än senare i livet. Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

12. Bringéus 1988, s 31f.

13. Se t ex Linnea Bjärle Quiding: “Flytta in i Nobelvinnarens villa – ser ut som ett slott” i *Expressen* Leva & Bo 2016-10-18 (nätupplagan)

14. Israel Holmgren: *Mitt liv*, bd 1 (Stockholm 1959), s 45. Israels uppgift om kusinens dödsort är, som vi skall se senare, felaktig.

15. Lina Gren: “Doktor Sofia Holmgren” i *Dagny – Tidning för Svenska kvinnorörelsen*, nr 27 1909 (1909-07-08), s 318.

16. Lunds universitetsarkiv (LUA): Kansliets arkiv 1666–1930/31, volym E 10:125–126 (inskrivningshandlingar 1888).

17. Setterdahl 1913, s 417.

Fakultet den 31 Januari 1898.

Närvarande: Dekanus Prof. Hildebrand, Prof.
Leng, Löwegren, Blix, Bendz, Fierst, Ödman och
D:r Warholm. Vid protokollet för §§ 14-20 undertecknad, för
§ 21 dekanus.

§ 14. Sedans Medicinska Kandidaten Sofia Gusta-
va Holmgren, Ög., med förtecknade af de intyg,
som uti § 4 af stadgan för de medicinska exa-
mina af den 13 November 1874 äro bestämde,
sig hos Dekanus anmält till undergående af
medicinska licentiat-examen och därefter vil-
de i samma stadga förskrifna förber-
dande förhöt och prof mogen befunnits; så an-
ställes nu med henne offentlig examen, hos
vil hennes insikter af examinerarene ble-
vo utvordade som följer:

i Medicin [e. o. Prof. Hildebrand]
Med beröm godkänt.

i Pediatrik [e. o. Prof. Hildebrand]
Med beröm godkänt

i Kirurgi [Med. D:r Warholm]
Med beröm godkänt

i Obstetrik och Gynatologi [Med. D:r Warholm]
Med beröm godkänt

i Patologisk Anatomi [e. o. Prof. Bendz]
Med beröm Godkänt

i Rätt- och Statsmedicin [e. o. Prof. Bendz]
Med beröm Godkänt

På grund af de insikter, som Medicinska Kan-
didaten Sofia Gustava Holmgren sålunda ådag-

Sofia Holmgrens medicinska
licentiatexamen 1898 i
Medicinska fakultetens
protokollsbok. Bildkälla:
Lunds universitetsarkiv.

Just inspektorskapet bör ha underlättat för Sofia att kunna deltaga i nationens möten (vilket det av nationens protokollsbok framgår att hon gjorde minst en gång under sitt första studentår) vid en tid då det annars inte ansågs lämpligt för en ung dam att vistas ensam i herrsällskap. Professor Holmgren lämnade dock inspektoratet redan 1889 efter en schism med studenterna, och därefter syns hans dotter inte heller till i närvarolistorna.¹⁸

I övrigt har det inte lyckats mig att finna särskilt många uppgifter om Sofia Holmgren från hennes studenttid. I beaktande av det ringa antalet studentkor totalt vid denna tid framstår det dock rent matematiskt som högst troligt att hon var en av de åtta (i källmaterialet ej namngivna) representanter före denna grupp som våren 1894 medföljde på en gemensam utfärd med studenter från Lund och Köpenhamn, och som därvid var de första lundastudenterna att öppet våga bära studentmössor – ett plagg som vid denna tid ännu betraktades som utpräglat manligt kodat.¹⁹ Från hösten samma år vet vi däremot säkert – detta genom en tidningsnotis – att Holmgren då temporärt förlagt en del av sina studier till Karolinska institutet i Stockholm. Denna typ av ambulerande mellan olika lärosäten synes vid tiden inte ha varit ovanligt bland medicinare, och ytterligare minst två studentkor som nämns i samma tidningsnotis, Anna Ahlström och Anna Stecksén, var även de lundensare i grunden.²⁰

Holmgren återvände också till Lund, och det var där hon i januari 1898 examinerades som medicine licentiat; den dåtida förutsättningen för att kunna bli legitimerad läkare. Det hade tagit henne drygt tio år

att nå dit, men jämför man med de manliga medicinare som avlade samma examen detta år så finner man att bara några enstaka av dem hade fullgjort utbildningen fortare än hon. En titt i fakultetens examensprotokoll visar också att Holmgrens betyg – genomgående ”med beröm godkänd” – var högre än merparten av de manliga licentiaternas.²¹

LÄKARE OCH LÄRARE I TVÅ STÄDER

Holmgrens första uppdrag som nyutexaminerad läkare blev en kortare tjänstgöring vid Medevi brunn sommarens 1898, men redan hösten samma år kunde hon sätta upp en egen praktik i Malmö. Att döma av en samtida tidningsnotis kan hon därvid ha blivit stadens då enda kvinnliga läkare (men inte den första; Hedda Andersson hade verkat i samma stad 1893–95).²² Holmgren förblev i Malmö till 1909 då hon flyttade sin praktik till Stockholm. Varken i Malmö eller i Stockholm nöjde hon sig dock med att ha sin egen mottagning utan skaffade sig även andra, mer offentliga uppdrag, främst inom skolväsendet. I Malmö var hon skolläkare vid Malmö högre läroverk för flickor och efter flytten norrut hade hon motsvarande tjänst vid Privata högre lärarinneseminarier, vid Oscarsskolan, vid Statens högre lärarinneseminarium och vid Statens normalskola för flickor. I samtiden uppmärksammades Holmgrens första utnämning till skolläkare – i Malmö 1901 – särskilt av Fredrika Bremer-förbundets tidskrift *Dagny* som skrev:

*Det är glädjande att kunna konstatera, att man i vårt land allt mer börjar inse vikten af, att våra flickors fysiska uppfostran ställes under den kvinnliga [sic!] läkarens insiktsfulla och på vetenskaplig auktoritet grundade ledning.*²³

Holmgrens insatser i skolvärlden inskränkte sig inte heller till de rent medicinska utan var även pedagogiska. I Stockholm verkade hon även som lärare vid ett antal olika privata läroverk samt vid högre lärarinneseminarier. Hon undervisade därvid inte minst i ett ämne som var synnerligen känsligt och delikat i en tid då en

18. LUA: Östgöta nations arkiv (deposition), vol A 1:2 (nationsprotokoll 1798–1901).

19. Hilma Borelius: ”Kvinnligt studentliv i Lund” i *Under Lundagårds kronor – Ny samling* (Lund 1921), s 346. Borelius anger antalet medföljande studentkor från Lund till åtta (och det totala antalet inklusive danskor till ”ett dussintal”) men namnger ingen mer än sig själv. Ej heller *Lunds Weckoblad* 1894-05-22 eller *Folkets Tidning* 1894-05-21 namnger i sina annars utförliga referat av sammankomsten några enskilda studentkor även om dessas närvaro som grupp noteras. *Lunds Weckoblad* skriver således att ”äfven våra studentkor hade ganska mangrant [sic!] lydt parollen”.

20. ”Kvinnliga läkare” i *Idun* nr 43 1894 (1894-10-26), s 346.

21. LUA: Medicinska fakultetens arkiv 1666 – 1964, vol A 1 A:81 (fakultetens protokoll 1898).

22. *Idun* nr 37 1898 (1898-09-16), s 7.

23. *Dagny* nr 19 1901, s 425.

hastigt blottad kvinnovad ännu ansågs utgöra höjden av osedlighet: "sexuell hygien". På modern svenska kan detta översättas till sexualkunskap. Redan under tiden i Malmö skall Holmgren, både där och i Lund, ha ordnat kurser i detta ämne för skollärarinnor, och föreläsningarna skall ha varit "fulltaligt besökta". Den nämnda tidskriften *Dagny* har i ett något senare nummer från 1909 givit en, kanske inte helt opartisk, ögonvitnesskildring från en av dessa föreläsningar:

Hon framställde det ömtåliga ämnet så, som endast den finaste och äldste kvinna kan göra det, och alla kursdeltagarna stå i stor tacksamhetsskuld till föreläserskan för att hon lärt dem förstå, att i deras fostrarekall rättvist bedöma, barmhärtigt döma och rätt leda ungdomen i dessa ömtåliga stycken.²⁴

Tillsammans med provinsialläkaren i Malmöhus län, Harald Sörman, utgav Holmgren år 1903 också en bok i ämnet: *Hygieniska råd till hemmen beträffande flickor i skolåldern*.²⁵

EN STRIDBAR FÖRENINGSMÄNNISKA

Sofia Holmgrens samhällliga engagemang inskränkte sig nu inte enbart till sexualupplysning. Liksom sin ingifta faster Ann Margret i Uppsala var hon också aktiv i allehanda frågor kring kvinnors rättigheter, och var bland annat medlem i *Akademiskt bildade kvinnors förening* (ABKF). Som sådan står hon som en av många undertecknare av en skrivelse till regeringen 1906 rörande att två universitetsutbildade kvinnor hade missgynnats i tjänsteärenden.²⁶ Holmgren var också en av initiativtagarna till *Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Malmö* och blev även denna förenings representant när *Skånska föreningen för socialt arbete* bildades 1905.²⁷ Den senare föreningen ägnade sig bland annat åt föredragsverksamhet i frågor som fattigvård, hygien och den så kallade Egna

Hems-rörelsen. Holmgrens engagemang i båda dessa organisationer synes ha kombinerats i ett föredrag hållet samma år i rösträttsföreningens regi men mer inriktat på just sociala förhållanden. I ett referat i *Social tidskrift* rapporterades hur Holmgren här, i anledning av den arbetarskyddslagstiftning som då var aktuell, pläderat för "kvinnliga yrkesinspektörer, skärpta skyddsbestämmelser för barnsängskvinnor med lagstadgat understöd under den fastställda fritiden, men i öfrigt samma skyddslagar för kvinnor som för män".²⁸ Det sistnämnda skall ses i ljuset av att det fanns de som ville införa särskilda arbetsrättsliga regler för kvinnor, vilket många av de senare såg som en risk att göra dem till en "obekvämare arbetskraft för arbetsgivarna och försämra kvinnornas arbetsvillkor och konkurrensmöjligheter".²⁹ Det kan här tilläggas att den linje Holmgren pläderat för också blev den uppfattning som hela den malmöitiska rösträttsföreningen kom att ställa sig bakom.³⁰

Att finna uppgifter om Sofia Holmgrens sociala och pedagogiska engagemang är tämligen lätt. Svårare har det visat sig att få en djupare bild av henne som person. Kusinen Israel Holmgrens kortfattade omdöme om henne som den "strålande vänliga" kusinen har redan citerats, och vill man hitta någon ytterligare och mer utförlig teckning av henne verkar man i huvudsak vara hänvisad till ett personporträtt ur den nämnda tidningen *Dagny*. Detta, vilken redan citerats ett par gånger i det föregående, får dock närmast få betecknas som ett idolporträtt och är således kanske inte helt objektivt. Holmgren beskrivs här som "enkel och flärdfri i sitt uppträdande, dugande, samvetsgrann och plikttrogen" med "frapperande enkelhet i dräkten" men med "själfullt ansikte" och vars tal är dämpat och allvarsamt men som också kan spricka upp i "det varmaste leende". Samtidigt fastslår skribenten dock att "Doktor Holmgren är ej en i vanligaste mening vek och känslig natur; bestämd

24. Gren 1909, s 318.

25. Biblioteksdatan Libris, post 3112395.

26. "Till Konungen" (skrivelse från ABKF, daterad Stockholm i december 1906); tillgängliggjord via Göteborgs universitets kvinnohistoriska databas KvinnSam.

27. Gren 1909, s 318; *Styrelseberättelse till Skånska föreningen för socialt arbete för år 1905* (Malmö 1906), s 7.

28. Emilia Broomé: "Sociala rörelser i Sverige. II: Kvinnornas rösträttsrörelse" i *Social tidskrift* 1905, s 260.

29. Walborg Bergström: "Skyddslagstiftningen (BergmanÖsterbergiska samhällskurserna; Stockholm 1915)" i *Rösträtt för kvinnor* nr 5 1916, s 3. Den citerade formuleringen är Bergströms, inte Holmgrens.

30. Broomé 1905, s 260.

DAGNY

TIDNING FÖR
SVENSKA
KVINNORÖRELSEN

UTGIFVEN GENOM FREDRIKA-BREMER-FÖRBUNDET AF FÖRENINGEN DAGNY

N:r 27.

Stockholm den 8 Juli 1909.

2:a årg.

Prenumerationspris: $\frac{1}{2}$ år . . kr. 4:50 $\frac{1}{2}$ år . . kr. 2:50 $\frac{3}{4}$ " " " 3:50 $\frac{1}{4}$ " " " 1:25 Lösnummer 10 öre. Prenumeration sker såväl i landsorten som i Stockholm å närmaste postanstalt eller bokhandel.	Redaktion: Mästarsamuelsgatan 51, en tr. Telefoner: Allm. 63 53. Riks- 122 85. ————— Utgifningstid hvarje torsdag.	Redaktör o. ansvarig utgivare: ELLEN KLEMAN. Mottagningstid: Kl. 11—12. ————— Sthlm 1909. F. Englands Boktr.	Expedition och Annonskonior: Mästarsamuelsgatan 51, en tr. ————— Post- och telegrafadress: DAGNY, Stockholm.	Annonnspris: 15 öre per mm. Enkel spaltbredd 50 mm. Marginalannons under texten 15 mm:s höjd per gång 10:—. Rabatt: 5 ggr 5 $\frac{1}{2}$ %, 10 ggr 10 $\frac{1}{2}$ %, 20 ggr 20 $\frac{1}{2}$ %, 50 ggr 25 $\frac{1}{2}$ %. Annonns bör vara inlämnad senast måndag f. m.
---	---	--	---	--

Doktor Sofia Holmgren.

Det var på hösten 1898. Efter slutadt dagsarbete i en af Malmö folkskolor hade jag varit på besök i Lund och befann mig på återfärden. Trött och likgiltig sjönk jag samman i det skummaste hörnet af järnvägs-kupén och lät blicken långsamt glida hän öfver medpassagerarne. Ett par unga studentskor, en äldre herre, några damer i granna hattar. Längst borta i andra hörnet såg jag en kvinnogestalt med frapperande enkelhet i dräkten. Hon vände emot mig ett ljust, själfullt ansikte. Hvem var hon? Ingen af de vanliga.

Mina blickar kunde ej släppa henne, jag kom ihåg ett uttryck, som jag stundom hörde mor fälla i min barndom: »Hon för en sådan helg med sig hvar hon kommer». Detta var nog en af dem som förde helg med sig. En annan kvinna kom in och började frågande samtala med henne. Dämpade och allvarsamma kommo svaren, tankfullt var uttrycket, men så med ens lystes hela ansiktet upp af det varmaste leende.

»Godnatt doktorn!» hörde jag därpå, och så

visste jag hvem hon var. Det var den i Malmö nyligen bosatta kvinnliga läkaren doktor Sofia Holmgren. Och nu har jag länge vetat, att jag ej tog fel den gången. Hon är en af dem, som »föra helg med sig».

Sedan hösten 1898 har doktor Holmgren verkat som praktiserande läkare i Malmö och är anställd som skolläkare vid en af de högre flickskolorna. Enkel och flärdfri i sitt uppträdande, dugande, samvetsgrann och pliktrogen, arbetar hon på det fält där många goda och stora krafter behövas — icke endast mäns, lika mycket kvinnors — den lidande mänsklighetens. Större och större har också det anseende blifvit, som hon förskaffat sig, vidare och vidare den krets, som söker hjälp hos den skickliga och varm-hjärtade läkaren.

Blid och stilla kommer hon till sjukbädden, lugn och säker gör hon sina frågor och ger sina förhållningsregler, hela hennes personlighet verkar ljus och hopp, men lämnar tillika intryck af det allvar som tvingar en att klart se framåt och med styrka möta hvad som kan komma.

Promenaddräcker och Kappor

Vid behof af dessa artiklar rekommendera vi en mycket god melangren af 1:ma svenska och engelska tyger, solidt svenskt arbete efter bästa utländska modeller. OBS! Med detta goda fabrikspris billighet finnes ingen konkurrens.

GUSTAF HOLMBLOMS KAPPAFFÄR, NORRMALMSTORG

Ett personporträtt av Sofia Holmgren i såväl ord som bild fick pryda omslaget på ett av Fredrika Bremer-förbundets julnummer av tidskriften *Dagny* 1909. Bildkälla: Göteborgs universitetsbibliotek.

och fast med omutlig rättskänsla fordrar hon allt af sig själf, men därför också mycket af andra”.³¹

Att Sofia Holmgren sågs som en förebild har även en annan kvinnlig medicinare av en något senare generation vittnat om. Det är Gerda Kjellberg, född 1881 och student vid Karolinska institutet från 1900, som i sina memoarer *Hänt och sant* (1951) apropå dem som inspirerat till hennes eget yrkesval skriver att ”Pionjärerna voro Karolina Widerström, Ellen Sandelin, Hedda Andersson, Maria Folkesson, Sofia Holmgren och några till.”³²

Men den ”bestämda och fasta” Holmgren var även en person som kunde ta strid och stundom också gå på kollisionskurs mot en del av sina såväl yrkeskollegor som medsystrar. Ett exempel på detta inträffade

Anna Bugge Wicksell, den omstridda professorskan som motarbetades av Sofia Holmgren och Hilma Borelius, fotograferad av Lina Jonn. Bildkälla: Lunds universitetsarkiv.

31. Gren 1909, s 317f.

32. Citerat efter Lisbeth Larsson: ”Att skriva sitt jag i världen – Svenska kvinnors självbiografier” i Elisabeth Möller Jensen (red): *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, del 3 (1996), s 245.

år 1902 då Holmgren jämte tretton andra kvinnliga läkare och ett trettiotal manliga diton undertecknade en protestskrivelse gentemot Läkarsällskapet, sedan detta i ett remissvar stöttat tanken på att bibehålla den så kallade reglementerade prostitution som vid tiden existerade i vissa svenska städer. Till de manliga medprotesterande hörde här för övrigt Sofias nämnde kusin Israel.³³

I en annan konflikt skulle Sofia Holmgren däremot hamna på motsatt sida mot en av sina likaledes engagerade Uppsalaläktingar. Bakgrunden var att det 1908 skulle hållas en internationell kongress om kvinnlig rösträtt i Amsterdam. Den svenska kvinnorrättsrörelsens centralstyrelse hade därvid som delegat valt att skicka en annan lundaakademiker, juridikstudenten Anna Bugge Wicksell. Mot detta kom då från lundensiskt håll en protestskrivelse undertecknad Sofia Holmgren, vilken starkt ifrågasatte hur man kunnat välja en person som inte ens var svensk medborgare – Bugge Wicksell var norska – till svensk delegat vid kongressen? Holmgren skulle upprepa samma synpunkt året därpå, nu inför en likadan konferens i London, och denna gång öppet på ett större möte i Örebro. Just det faktum att Bugge Wicksell var norska var förstås extra känsligt bara några år efter den uppsplitande svensk-norska unionsupplösningen 1905, men bland annat Bugge Wicksells barnbarn Liv Wicksell Nordqvist menar att det knappast bara var nationalitetsfrågan det hela handlade om. Inom rösträttsrörelsen fanns nämligen både en höger- och en vänsterflygel, och Bugge Wicksell – som levde i ett varken av stat eller kyrka sanktionerat ”samvetsäktenskap” med den omstridda Knut Wicksell, en välkänt radikal nationalekonom och republikan – förknippades i hög grad med den senare falangen. Holmgren däremot må ha varit för sin tid både emanciperad och politiskt och socialt engagerad, men var uppenbarligen ingen radikal. Tillsammans med bland annat en annan professorsdotter, Hilma Borelius – den första kvinnan att disputerat i Lund och ordförande i den lundensiska rösträttsföreningen – företrädde hon en mer borgerligt förankrad del av rörelsen, och i ett

33. Ulrika Nilsson: *Kampen om kvinnan* (Uppsala 2003), s 308. Det bör i sammanhanget nämnas att Holmgren i sinom tid (1909) själv blev medlem av Läkarsällskapet.

brev till Bugge Wicksell skrev Sofias ingifta faster Ann Margret Holmgren syrligt om att det var "Borelian och Sofia Holmgren i Ljuv förening" som stod bakom de skånska angreppen.³⁴

Som redan nämnts avslutade Holmgren sin läkarverksamhet i Stockholm 1934.³⁵ Hon var då 70 år gammal och som pensionär valde hon att flytta tillbaka till Malmö. Sina sista år tillbringade hon dock i Hörby. Där avled hon nästan 90-årig den 8 oktober 1953, och där ligger hon också begravd.³⁶

Fredrik Tersmeden

Arkivarie vid Universitetsarkivet (och avlägsen släkting till Sofia Holmgrens ingifta faster Ann Margret)

Anmärkning: Denna artikel har tidigare (under titeln "Sofia Holmgren – professorsdottern som blev sexualupplysare") publicerats i Lunds universitets digitala alumnipublikation *Lundensaren* (nr 13; Lund 2016). Till följd av byte av teknisk plattform är denna tidigare version dock inte längre tillgänglig på universitetets hemsidor. Inför föreliggande ompublicering har artikeln genomgått grundlig översyn och komplettering, det sistnämnda inte minst i form av en fullständig notapparat.

34. Stycket bygger på Liv Wicksell Nordqvist: *Anna Bugge Wicksell – En kvinna före sin tid* (Stockholm 1985), främst s 148f & 164ff, resp Christina Carlsson Wetterberg: *Jag saknar fruntimmer här – En biografi över Anna Bugge Wicksell* (Stockholm 2020), s 125–128.

35. Enligt de genealogiska och biografiska uppgifter som tidigare fanns på Holmgrenska släktföreningens numera försvunna hemsida skall Sofia ha återvänt till Malmö redan 1923 och varit praktiserande läkare där igen fram till 1938. Samtliga övriga biografiska källor som omfattar denna tid är dock överens om att hon var kvar i Stockholm (med allehanda uppdrag) till 1934.

36. *Lunds Dagblad* 1953-17-10 resp databasen gravar.se.